

vessants pirinencs van persistir a través de tota mena de fets: la mobilitat intersecular de la població, en un o altre sentit, estacional o definitiva, per raons econòmiques o polítiques; la transhumància del bestiar; el comerç intersecular i de doble sentit, que, en part, Ch. Bourret resseguí de la mà de tarifaris, lleudes i peatges de l'un i l'altre vessant: sal de Cardona, productes alimentaris i llanes hispàniques, manufactures de teixits del regne de França, pastel de Lauragais, mules del Poitou o ferro de Vicdessos. Les situacions de guerra foren determinants en la configuració del territori, però els 72 anys de pau entre 1721 i 1793, van tenir també un pes especial. Aleshores, les dues monarquies es posaren d'acord en la persecució de desertors i «malfactors».

Ch. Bourret aporta un interessant document dels arxius departamentals de l'Arieja del 1765 en aquest sentit. També és en aquesta etapa, com ja va recordar P. Shalins, que el bisbe d'Urgell proposava el traspàs de la Vall d'Aran de la diòcesi de Comenge a la d'Urgell, un vell desig de Felip II, tot i que no fou un fet fins els concordats napoleònics. La creació de departaments i municipalitats per la revolució francesa va escombrar definitivament les comunitats de les valls pirinènques del vessant nord (Aure, Barousse, Biros, Balaguères, Vicdessos, Siguer, Château-Verdun, Donesà...) que, en canvi, van sobreviure al vessant sud (Aran, Àneu, Vall Ferrera...) i sobretot a Andorra. És per aquesta raó que Ch. Bourret parla del desenvolupament d'una «frontera moral» entre els dos vessants del Pirineu, d'ençà de la Revolució i l'Imperi. També la llengua va quedar amenaçada. «Les conventionnels et notamment le bigourdan Barère (discours du 28 janvier 1793) voulurent éliminer les dialectes locaux considérés comme des obstacles à l'unité nationale, en tant que survivances du passé féodal et vecteurs de la contre-révolution. Mais ce fut un échec et pendant encore très longtemps ils demeurèrent la langue du peuple» (*Pyrénées Centrales*, p. 153). També el desplaçament de l'occità pel francès, doncs, és una història de frontera. Amb el segle XIX s'encetava la despoblació de la muntanya i la decadència definitiva d'uncs relacions molt antigues, però ja combatudes des del segle XVI. D'ençà del segle XIX, però, van començar a operar també d'altres factors, des de la revolució dels transports fins a l'escolarització en massa així com canvis econòmics i noves formes d'acció de l'estat, que van afavorir un èxode rural d'una amplitud sense precedents. L'èxode rural, completà, doncs, la frontera.

IVA SERRA I PUIG

Ramon ARNABAT (ed.), *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 1997, 185 p.

Fa poc més d'un any que Joaquim Albareda, al II Congrés de Cultura Catalana, tot fent un balanç general de l'avenç de la historiografia moderna a Catalunya en les dues últimes dècades, es queixava que el segle XVIII havia estat considerat, massa sovint, un segle «sense política». Fou, en canvi, un segle econòmicament brillant. Això explicaria, d'una banda, la migradesa d'estudis d'àmbit estrictament polític sobre l'època —al marge d'aquells que analitzen l'estructura absolutista implantada arran de la Nova Planta— i de l'altra, l'èxit dels estudis sobre història econòmica i, principalment, sobre la industrialització. L'aprofundiment en el coneixement de les bases de l'expansió econòmica que va donar lloc a un esdeveniment tan important i, sens dubte, fonamental per a la història de Catalunya, juntament amb els «tics» economicistes del corrent historiogràfic dominant a l'època, havien de deixar en la foscor, però, no només la història de moltes parts de Catalunya

—aquelles que no van industrialitzar-se— sinó també moltes parts de «la història catalana», potser menys espectaculars i, només per això, menys temptadores. La Catalunya del XVIII era, des d'aquesta perspectiva, una terra que s'esforçava per «esdevenir província»; una terra de treballadors on no existien ni el conflicte social —al marge, això sí, d'aquell que es derivava de la lluita antifeudal— ni, evidentment, el polític.

Però el mateix historiador ens parlava de l'aparició, en els darrers anys, d'un seguit d'estudis clau, entre els que hem de destacar les aportacions de Josep Maria Torras i Ribé (1983), Ramon Grau (1988) o Enric Tello (1990), que han fet evident una imatge prou diferent del XVIII català. Estudis, sovint resultants de recerques d'àmbit local, mitjançant els quals aquests i d'altres historiadors ens han apropiat a tot un seguit d'aspectes polítics i socials de la Catalunya del set-cents, llargament menystinguts per una historiografia massa enlluernada amb els grans processos i les grans transformacions, i a la llum dels quals la imatge de l'apaivagament català deixa de tenir sentit. És en aquesta línia on hem de situar el llibre objecte d'aquesta ressenya i que recull les aportacions presentades en l'àmbit titulat «Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim (1714-1808)» del *I Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana: Moviments Socials i Dinàmica Associativa*, que es va celebrar a Lleida els dies 10 i 11 de novembre de l'any 1994. Tot plegat, un conjunt d'estudis i recerques que, emmarcades en les ponències de Jesús Millán —que situa les comunicacions en un doble context, d'una banda el més ampli de les dinàmiques socials de l'Antic Règim i de l'altra en un context de problemes historiogràfics generals— i d'Enric Tello —que fa una acurada anàlisi de cadascuna d'elles posant-les en relació amb les tesis historiogràfiques anteriors—, ens mostren un període prou conflictiu de la nostra història.

I és que tal i com argumenta Enric Tello en la seva ponència i a diferència del que, fins fa poc, hom imaginava, el XVIII català no va ser el segle de la fi de la conflictivitat, sinó el de la fi de les grans revoltes que havien caracteritzat la centúria anterior. La fi d'aquestes, però, no va significar la desaparició ni de la conflictivitat social ni de la local. Una altra cosa és que aquesta hagi restat, durant anys, amagada, en gran part com a resultat d'aquell emmirallament pels grans esdeveniments de què parlàvem al principi, i també per l'error en el qual ha caigut part de la historiografia generalitzant l'actitud que va caracteritzar bona part de les classes dirigents catalanes —que tal i com han posat de relleu les recerques de Josep Maria Torras i Ribé s'integraren, majoritàriament, al nou ordre borbònic— al conjunt de la població catalana. Ja l'any 1973, Joan Mercader ens advertia que la submissió a l'ordre instaurat arran de la Nova Planta no era un tret generalitzable a totes les classes i àmbits socials. I si bé l'absència de les oligarquies locals en els conflictes dificultava que aquests acabessin provocant revoltes com les del sis-cents, no vol dir que no existissin resistències i conflictes respecte a temes diversos de la societat senyorial catalana. Per resseguir-los només calia fugir dels grans esdeveniments i les grans interpretacions i dur a terme l'anàlisi de la petita conflictivitat, aquella que podríem qualificar de normal i, fins i tot el xoc d'interessos quotidià. Això és el que es fa en el conjunt d'estudis i recerques recollits en aquest volum, i això és el que ens ha permès adonar-nos de l'existència de múltiples protestes i conflictes que, al voltant de diferents temes, s'articulaven a la Catalunya del set-cents. I l'existència, fins i tot, de moviments de resistència i de protesta política de signe antiabsolutista, segurament els més oblidats, que són els que s'analitzen en les aportacions de Joaquim Albareda, en relació a l'alçament dels Carrasquets de 1719, i de Jaume Santaló. El primer ens situa en els anys immediatament posteriors a la derrota de 1714, moment en què les autoritats franceses ja es feien ressò de la poca predisposició general dels catalans a la revolta general, malgrat que aquella societat ordenada de la qual tant s'ha parlat, resultat de la

submissió dels catalans al nou ordre, i en el marc de la qual es produiria l'expansió econòmica del set-cents, encara no havia quallat del tot. Potser la primera mostra que les coses, inclosa la manera d'expressar els conflictes, havien començat a canviar. La segona comunicació ens ofereix una interessant anàlisi sobre l'avalot de quintes de Barcelona de l'any 1773. L'avalot, que durant anys ha estat considerat com el primer esclat de resistència popular a l'absolutisme borbònic, a la llum de les noves investigacions ens apareix no com el primer sinó com un exemple més de la resistència de les classes populars a les exaccions fiscals i les càrregues militars de la corona. Un conflicte que caldria connectar amb una tradició reivindicativa popular pròpia del XVIII català que es caracteritzaria, entre d'altres coses, pel protagonisme d'aquells que, en paraules de Jesús Millán, podríem anomenar, agosaradament, les classes mitjanes; gremis i confraries a les ciutats i pagesos grassos a la ruralia, sovint amb un paper principal en el desenvolupament dels conflictes del camp català. Conflictes que són l'objecte d'estudi de les següents comunicacions del congrés organitzades al voltant de dos temes: la conflictivitat antisenyorial, d'una banda, i de l'altra el procés de lluites i resistències que es van generar al voltant dels intents de privatització de drets i béns comunals.

En el primer grup, l'anàlisi de les relacions entre senyors i vassalls —que no havien de ser ni eren necessàriament grans senyors feudals oposats a pobres pagesos— en àmbits geogràficament reduïts, dit d'altra manera els estudis locals, ha permès detectar allò que en podríem anomenar una conflictivitat antisenyorial habitual del camp català i descobrir un alt grau de tensió quotidiana entre senyors i vassalls. Un fet que, d'entrada, aniria en contra de la presumpció de la decadència del règim senyorial després de la sentència de Guadalupe. La tensió podia arribar, en alguns casos, a situacions extremes —fou el cas de l'enfrontament entre el poble de Vimodí i el monestir de Poblet que és objecte d'anàlisi en la comunicació de Valentí Gual— o bé mantenir-se en el que podríem anomenar «una situació de conflicte habitual» que sovint passava pel litigi. Un exemple: la lluita del poble d'Almenar, al Segrià, contra la catedral de Lleida entre 1741 i 1832, un cas estudiat per Josep Forn i que és especialment interessant perquè ens permet fer una cronologia de l'evolució de la conflictivitat del camp català, que acabarà esclatant en el tombant de centúria. Un tema que, de nou, cal replantejar, a la llum de les noves recerques. El pas de conflicte a crisi, de resistència a revolta no es produí per un canvi en l'opinió pública, com havia proposat algun historiador, sinó com a resposta a l'última reacció senyorial quan al darrer terç del segle XVIII, un cop la colonització agrària va superar el llinar de les terres ja cultivades, s'endinsà en espais que fins aquell moment no havien estat cultivats. L'última de les comunicacions d'aquest grup, la de Ramon Arnabat, planteja també aquesta seqüència temporal en l'evolució entre lluita senyorial i revolta; la crisi del feudalisme es va anar gestant en un clima d'oposició continuada que va ser prou eficaç a l'hora d'erosionar els ingressos senyorials. Ramon Arnabat ens detalla aquesta evolució pel Penedès a partir de l'anàlisi dels arxius judicials de Vilafranca entre 1758 i 1808 i posa de relleu el paper, ja assenyalat per Jesús Millán, dels pagesos benestants, o quasi propietaris, en el llarg camí que portaria de la resistència antisenyorial generalitzada a la crisi definitiva de l'Antic Règim. Fou la pagesia benestant la veritable protagonista de la resistència del camp català i això explicaria, segons Jesús Millán, que els censos que més es qüestionessin fossin els corresponents al domini directe, una càrrega poc onerosa i que només afectava als emfiteutes directes dels senyors, una capa ben específica de la societat rural que durant l'època de creixement va explotar la petita pagesia i, després, un cop el cicle de creixement agrari es va esgotar, va impulsar la insubmissió popular. Al 1816 els dirigents van passar de la col·laboració a l'enfrontament amb el sistema senyorial i van aportar

el llenguatge i el projecte d'un nou ordre liberal que havia de ser presidit per la nova classe propietària.

Fou també en els 80 del segle XVIII, quan es produí l'eclosió dels conflictes entre els drets comunitaris i els intents de privatització de rendes i terres, entre l'individualisme i el col·lectivisme agrari. Tema al voltant del qual giren les tres últimes comunicacions del llibre. I de nou, des d'una perspectiva renovada que situa en el centre dels conflictes relacionats amb el procés d'implantació de l'individualisme agrari —en un avenç lent però constant, segons els resultats de la recerca que ens presenten Mònica Bosch, Rosa Congost i Pere Gifre a partir de l'anàlisi dels bans i de les crides de la batllia del comtat d'Empúries— en la lluita per part de les comunitats rurals per no perdre tot un seguit de drets i recursos, no sempre estrictament agrícoles i jeràrquicament reglamentats, que aquestes tenien sobre el territori, més que en la lluita per la propietat dels béns comunals com a tals. L'oposició al tancament dels comunals fou, doncs, un procés prou complex del que les comunicacions de Xavier Vidal —sobre l'enfrontament entre el comú i l'Ajuntament de Lleida amb la Confraria de Llauredors per la privatització de les terres comunals de la ciutat— i de Maria Àngels Sanllehy —en un brillant estudi sobre la lluita que s'establí a la Vall d'Aran al voltant dels usos i drets, que no béns, comunals— en són dos significats exemples.

En conjunt, doncs, un seguit de conflictes en un nombre prou important i en temes prou diferents per fer evident que la imatge de submissió del XVIII català resulta indiscutiblement errònia. Jesús Millán ho posava de relleu en la seva ponència i trobava les causes d'aquest error historiogràfic en «la preferència per l'estudi de la protesta manifesta o espectacular «que condueix a creure, sovint de manera enganyosa, que la seua absència provava la passivitat de les classes dominades» (p. 8). Però aquest historiador no es limita a assenyalar-nos els problemes, tot buscant-ne causes i conseqüències —entre les quals caldria destacar la dificultat de trobar línies de continuïtat entre els processos viscuts als segles XVIII i XIX, entre els últims anys de l'Antic Règim i els primers de les societats burgeses—, en què s'ha trobat l'estudi de la conflictivitat social en el període comprès entre el final de la Guerra de Successió i la Guerra del Francès, sinó que s'esforça, també, per donar-nos solucions. Analitzar els conflictes en el seu context, no deixar-se impressionar per les grans etiquetes i començar la investigació sense una teoria ni hipòtesi prèvia, són les pautes que ens proposa per garantir uns bons resultats en les anàlisis sobre els conflictes del set-cents català. Sens dubte, una bona recepta que caldria tenir en compte a l'hora de dur a terme qualsevol recerca històrica.

MÒNICA FERRER I JUANDÓ

Otília MARTÍ ARNÁDIZ, *Un liberalismo de clases medias: revolución política y cambio social en Castelló de la Plana (1808-1858)* Castelló de la Plana, Diputació Provincial, 1997, 297 ps.

Aquest llibre, versió revisada d'una tesi de llicenciatura, constitueix una nova i valuosa aportació a l'estudi del mosaic que van representar les Espanyes del segle XIX. Tot centrant-se en una ciutat del País Valencià marcada per una estructura que descriu com a «mesocràtica», l'autora estudia la consolidació d'una particular cultura política liberal durant els conflictes de la primera meitat del segle XIX.